

EFTALİT DEVLETİNİ TEŞKİL EDEN KABİLELERE DAİR

"H a b t a l" ve "H e b a t l e" isimlerinde "b" nin arap kaynaklarında "y" yazılmış olması neticesinde bu isim Firdevsi'ye dahi "Haytal" şeklinde geçmiştir. Fakat bazı arap yazmalarında "b" ile yazılmıştır. Süryani yazarı Zacharias Rhetor, 554-5 tarihlerinde Eftalit kabileleri oldukları malûm olan Khulas (:Halaç), Abdal, (Yeftal) ve Ephthalith kelimelerini sıra ile saymıştır. Çinli seyyah Hsüan Tsang'da Hi-mo-ta-lo şeklinde yazılan ve "karlı dağlar altında yaşayanlar" manasına gelen bu kelimenin Karlık'ın sanscritceye tercümesi olduğu da ileri sürülmektedir. (2) İlk İslâm ve Ermeni kaynaklarında, Orta Asya'da, Eftalitlerin bakiyesi olarak Karlık, Kengine (yahut; Kangine) ve Kümidh (:Kümüçi) kabileleri zikredilir. Marquart, Minorsky, M.Ş. Bahar'ın Karlık yerine Kalaç okudukları (3) ismi "Halluh" okumak gerektiğini Muhammed İbn Abdullah al-Katib al-Horezmî ile İsmail al-Cevherî al-Farabî'nin Türkiye ve Avrupa Kütüphanelerinde de mevcut en eski nüshalarını karşılaştırarak, bu ismin bazı nüshalarda (خرنج) şeklinde de yazılmış olduğundan Halluh yahut Karlık okunması gerektiğini oturdukları ülkenin de Tuharistan olmayıp, Tuhayristan (Küçük Toharistan), yâni Ceyhun'un kuzeyindeki Vahş, Kafirnihan ve Surhanderya havzaları, Termiz-Çağaniyan-Şuman-Huttelan arası olduğunu tesbit etmiştim (4). Metin şu idi:

الہیا ظلة جبل من الناس كانت لهم شوکتہ وکانت لهم
بلاد طخیرستان واتراک خلنج وکنجنہ من بقایا

Eftalit câmi'asını teşkil eden üçüncü bir kavim ise, zikri geçen Süryani yazarı Zacharias Rhetor'un kaydettiği Kalaç kavmidir. M.Ö.VII.yy'ın sonlarında yaşayan Saka kralının Asya'daki geniş fetihleri İran destanında Afrasiyab'a, Türk destanlarında Tuña Alp'a (Mahmud Kaşgari) veya Oğuz Han'a (Resideddin'de) nisbet edilmiştir. İran ve Türk destanlarında ise Karlık ve Kalaçlar daha bu efsanevi Afrasiyab veya Oğuz Han'ın Önasya'ya yapılan seferlerine iştirak etmişlerdi. Her iki kabile, bu isimlerini bu büyük cihangirin Dimavend civarında ve Garcistan'da bulunduğu vakit onun maiyetinde bulunurken almışlardı (5). Firdevsi, Halaçları Behram Gur devrinde (420-435) Horasan'da, Ceyhun geçidinde şimdiki Afganistan ve Batı Türkistan'da, Halluhları ise Afrasiyab ve diğer efsanevi hükümdarlar devrinden başlayıp, şimdiki Afganistan'da ve Batı Türkistan'da cereyan

eden hadiseler dolayısıyla bahis konusu etmektedir. Karlık ve Kalaç'lar gerçekten şimdiki Afganistan'da ve hem de Seyhun'un kuzeyinde, Kara Tav mıntıkasında Talas ve Çu havzalarında yaşamışlardır. Hsüan Tsang'ın ve El-Birunî'nin "T ü r k" olarak kaydettikleri Kabil hükümdarlarından birisi, Prof. Abdulhayy Habibi'nin keşfettiği Hasan Sağanî'nin Gazne Tarihi'nde zikredildiğine göre, bu şehirin eski sülâlesi olan hükümdarına " H a l a ç D i l i " ile yazmıştır (6). Gur ve Bagnin mın-

tıkasında Halaçlar ile aynı cinsten olmak üzere "Beşenk kabileleri" قبایل يشندک

(7) zikredilmiştir. Beşenk, muhtemelen Peçenek olmalıdır. Çünkü onların şimali kısımları Seyhun'un kuzeyinde de Halaçlarla aynı yerlerde ve Sayram'da zikredilmektedir (8).

Karlık ve Kalaçlar, "Türkmen" ismi ile maruf olmuşlardır ve Seyhun ile Çu arasında yaşamışlardır. Mahmud Kaşgarî ve El-Birunî bunları burada "Türkmen" ismi ile ve İranlılarla en çok karışmış olan bir Türk zümresi olarak zikrediyorlar. (9). Çin kaynakları buradaki "Tu-ko-mang" , yâni Türkmenleri daha VIII. yy'dan önce Soğdaklarla beraber yaşayan bir kavim olarak zikretmişlerdir.

(10). Taşkent'in Çırçık nehri başları "Karlıkların ülkesi" بلاد خولج sa-
yılmış, İlaq: (Ahengeran) nehrinin başları da yine Karlık ülkesi sayılmıştır (II). X.yy Arap Coğrafyacıları, Taşkent'in yukarısında Terk (:Çırçık) üzerinde Cabgu-
kent şehrini zikrederlerdi ki, "Cabgu" Karlıkların hükümdar lâkabıdır. İran, Hind sınırlarında hükümdarlık etmiş olan kralları hep bu şekilde "c" ile, "cabgu" lâkabını taşımışlardır. "Türk" ün dağlık mıntıklarında türeyip büyüyen dört kabilesi Çiğil, Barshan, Tüng ve İlaq, aynı zamanda Karlıkların oturdukları yerlerde sakin kabilelerden di. (12) Bunları Issıkgöl ve şimdi Isıgart denilen İdhiq-
mıntıkasında aynı zamanda Taşkent'in kuzeyindeki "Ç a t g a l" dağı mıntıkasında görmekteyiz. Çatgal ismi arap kaynaklarında Cidgil ve Çiğil şeklinde de yazılmıştır (13). Bu dağın güneyinde bu gün Ahengeran (:demirciler) ismini taşıyan nehrin üzerinde "İlaq" Türkleri yaşıyordu. Mıntıkanın başkenti Tüngkent, yâni Tüng kabilesinin ismini taşıyan bir şehirdi. Bir de İsficab mıntıkasında "Argu" Türkleri Karlıklarla beraber yaşayan medeni bir kabile idi. Dillerine bir çok farsca kelime nüfuz etmişti. İlaq (ا ل ا ق) ismi Laq (ل ا ق)

Yılaq (ي ل ا ق), Ulaq (ا و ل ا ق) şekillerinde de yazılmış, bunlardan İlaqî, Laqî, nisbetleri de olmuştur. İlaq için, Acaib al-Mahlukat eserinin müellifi Kazvinî'nin Afyon Kütüphanesi yazmasında; "İlaq, Hebatıla ülkesidir. Şaş vilâyetine bitişiktir" denilmiştir (14). Yukarıda da temas olunduğu gibi bunlar arasında farsca yayılmıştı. "Türk kişi İlaqî" isminde bir şairin farsça şiirleri Avfi'nin Tezkeresinde nakledilmiştir (15). Burada demircilik ve gümüş işleri gelişmişti. Mervezi'ye göre Karlıklar başlıca dokuz kabileden ibaret olmuş,

kuzeyindeki üç kabilesine “Çiğil Karlık”ı, Toharistan taraflarındaki üç kabilesine de ”Heytaliye” demişler, bir de her biri müstakil olmak üzere Yılaq, Kükerkin (Kumbirkent) ve Tuhsi isminde üç kolları olmuştur (16). Gerdezî’ye göre Türkistan Karlıkları, Tuharistan’daki Haytal Karlıkları ile akrabalık münâsebetlerini devam ettirmişlerdi. Böyle bir sıhriyet Göktürk hakanlığı için ciddi tehlike teşkil etmiştir (17). Çatgal dağları gibi Fergana ve Alay dağları, Özkent (Karaderya), İşpara (Quba) ve Soh nehirleri Hudûd al-Âlem’e göre hep ”K o h - î Halluh” dan akan nehirler idi (18). Pamir Karlıklarının kuzey ve doğusu ile batı taraflarında hakimiyetlerini kolaylaştıran merkezi yaylaları sayılmış, sonradan İranileşmiş olan Şugnan, Mes’udî, İbn Rustah ve Ceyhani’ye göre şimdiki Karategin demek olan Kumidh, Pamir Karlıklarının esas barındıkları yerleri olmuştur. Burasının doğusundaki Behtaveriler, al-Birunî ve Tibet kaynaklarına göre, Karlık aşireti idi (19). Karlıklara akraba olan Yagma aşireti, Orta Tiyaşan’da 1700 kadar kabileye ayrılmış halde yaşamakta idi. Oğuz destanında Yagma ve Orhun Kitabelerinde Yadhigma, Ceyhûn’un güneyinde Keşmir ve Hind sınırlarındaki karlı dağlarda hakimiyet süren bir kavim olarak zikredilir (20). Yâni bunlar da Karlık ve Kalaçlar gibi, bir kısmı Tiyaşan mıntıkasında yaşadığı halde, diğer kısmı Eftalit Karluklarının idare ettiği ülkelerde yaşamıştır. Karlıkların diğer bir kısmı Yarkend derya’nın yukarı kolu olan Raskem mıntıkasında oturmuş ve Yarkend nehrinin yukarı kısımlarına Harluh Vadisi (: و ا د ی خ ر ل ح) denilmesine sebep olmuşlardır. Bu nehir ve yılanlarına dair hikâyeleri, al-Birunî ve Cabir ibn Hayyan nakletmişlerdir. (21). Bu Karanlık Dağ Karlıkları Kaşgar ve Yarkend vilâyetleri üzerinde hakim olmuşlardır. Sonradan bu sahanın sahibi çıkan Çiğiller hakikatte Harluh’ların bir tafesi idiler (22). Bir doğu İran kavmi olan ve ayrı bir doğu edebî farscasını konuşan Hoten halkının hükümdarları da Halluh sülâlesinin bir kolu olacağı anlaşılmaktadır. Karahanlı Yusuf Kadır Han 915 senesinde Hoten’i işgâl edip bu sülâleye son verirken eline geçip öldürülen budist hükümdarının ismi Buğra Han ve Hasan Han ”Tezkire” lerinde Çekkalı Halhal (چکالو خاخال)

“Cekulu Halhallu (حکالو خلخاللو) yahut Çekulu Halha (چکالو خلخا) şeklinde yazılmıştır (23). Bu son şekil ”Halluhan” demek olsa gerektir. Çekkulu nedir? Burası meçhul kalmaktadır. Issıkgöl’deki Barshan şehrinin sahibi Halluh idi (24). Bu günkü Doğu Türkistan’ın (Üç Turfan) , Bençul ve Camgır ismindeki şehirleri idi. Taklamakan Çölü’nün kenarında, Bağraş Gölü yakınlarındaki vaki olan bu Camgır şehri civarında 200 Halluh aşireti bulunmakta idi (25). Bu yüzden olacak ki Temür’ün seferleri zamanında Halluh Çölleri ve Nuşadı (صحرای خلخ و نوشادی) denilmiştir. Biz bunu Temür’ün tarihçisi Hafız Ebru’dan öğrenmekteyiz (26). ”Nuşad” Halluhlarının Toharlardan aldıkları ve Budizm Kültürü ile bağlı bir tâbirdir (27). Yani, Halluhlar burada Budizmin âmili

olarak yerlere böyle bir ismi vermişlerdir. Nasıl ki Ferhar-ı Halluh tabiri de olmuştur, yanı Buda manastırı (Vihara) demektir. Karlıklar burasının daha doğuda Kukonor, ve Hsining mıntıkasında da bulunmuşlardır. Bu gün bu vilâyette bunların Moğollaşmış bakiyeleri Mangurlarla birlikte yaşamaktadır (28). Ahmed Tusi bu Halluhları "Çin sınırındaki Halluhlar" olarak, İdrisi ise (Ceyhani'den naklen) Hunag-hu nehri başları demek olan bir Nehr al-Kalbi" de yaşayan Karlıklar

(الا تراك الخلي) olarak zikretmektedirler (29). Batıda ise Harluhlar Bu-

hara, Horezm ve Merv taraflarında köy ve kasabalarda yaşamışlardır. Buhara mıntıkasında Halluhların bakiyesinden Rus Genel Kurmayının 2 verstlik haritasına 32 köy kaydedilmiştir. Halbuki köyleri Halluh'dan başka isimlerle adlanan Halluhlar da vardır. Bunların hemen hepsi şimdi bile farsca konuşmaktadır. Tarihte, XI. asırda Karahitaylar hakimiyeti devrinde zikredilmişlerdir (30). Horezmde Karlıklar bu ülkenin kuzey kısımlarında Mazdakhan'ın doğusu, yani şimdiki Hogayli'nin doğusunda Kızılkum'un Horezm'e bitişik yerlerinde oturmuşlardır. Bunu İdrisi yazmaktadır (31). Merv, Baverd ve Deregiz civarında da Halluh köyleri bulunmuştur (32). Bir alpin millet olan Karlıkların Buhara, Horezm ve Merv taraflarında ovalarda yerleşmeleri garnizon sıfatı ile cebren buralara gönderilmiş olmalarının neticesidir. Kalaçlar ise çöl ve ovalarda hayat sürmüşlerdir. İstahri, bunların Kûhistan ve Tabesjyn'de yaşayanlarını (33), diğer kaynaklar onların İlhanlılar ve Temür zamanında Save ve Kum taraflarında şimdi buldukları yerlerde hayvan beslemekle meşgûl köylü ve göçebe birlikleri teşkil ettiklerini (34) zikretmektedirler. Karlıkları ise, Şiraz yanındaki dağlarda görmekteyiz. Yazıcızâde, Âl-i Muzaffer'in Şiraz ve Kirman'da yaşayan Karlıklardan geldiklerine dair bir kayıt mevcuddur (35). Sem'anî de Şiraz mıntıkasında Karlık hükümdarlarının taşıdığı "Cabgu" lâkabını taşıyan bir aileden bahsetmiştir (36).

Karlıklar, Çinli seyyah Hsüan Tsang tarafından, ve eski budist efsanelerinde Hindukuş'un karlı dağlarında, dört devlet kuran Dört Sakya kardeşlerden biri sıfatı ile zikredilmektedir. Bunların biri Bamiyan hükümdarlığı, diğeri Uddiyana, Swat nehri başlarında Mongali denilen yerler, üçüncüsü Hi-mo-ta-lo, Tu-huo-lo ülkesi, yani Toharistan Karlık hükümdarlığı, dördüncüsü Şambi, yani Çitral'da Yasin (37) idi. Hi-mo-ta-lo, Hsüan Tsang'ın görüp, tavsif ettiği Toharistanın merkezi kısmı idi. Şu halde Karlıklar bu mıntıkanın çok eski dört hakim unsurun birisini teşkil ediyorlardı. Bu İran içinde böyle olmuştur. Dakikî ve Firdevsî, Ercasb'ın karargâhını "Halluh"ta göstermişlerdir. Bundan dolayı haklı olarak, Marquart İran destanına göre Ercasb Karlık yabguları neslinden olduğu hükmünü ortaya koymuştur (38). Mes'udî Karlıkları, daha batıda Gurlularla birlikte zikretmiştir. Gur (Ogur) Eftalitlerinin merkezi Badgis'de idi. Fakat Kandehar taraflarında Karlıklara tesadüf edilmiştir. Onların, kış aylarında, esas vatanları Toharistan'a göç ettikleri variddir. Onların IV. yy'da Sogd'la beraber Eftalit memleketini de Hunlar işgâl edince, memlekette baş hakimiyet onların eline geçmiştir. Fakat onların ekse-

riyeti Kuzey Türkistan'da bulunduğundan, Marquart'ın tesbit ettiği gibi Çağaniyan olmuştu (39). Karlıklar, bundan dolayıdır ki, ikinci plânda kalmaya mahkum olmuşlardır. Göktürk hakimiyeti tesis edildikten sonra, Karlıklar Hun bakiyeleri ile birlikte bazı haklar kazanmışlardır. Göktürklerin Toharistan umûmî valisi, Arapların da "Toharistan yabgusu" ismi ile Valvaliz'de yahut Belh'de oturduğu ve buralarını teftiş eden Göktürk Hakanı, onu, da adı geçen şehirde ziyâret etmişti (41). Bu gün Afgan hükümeti tarafından neşredilen "Bedahşan ve Katagan Kılavuzu"n da ve G. Jarring'in toplamalarında (42), muntıkada yaşayan ve halâ Türkçe konuşan Karlıklar zikredilmiştir. Bunlar daha XIX.yy'da Gilgit ve Keşmir taraflarında kendi eski yerleri saymaktadırlar (43). Burada onlarla beraber yaşamış olan Argu, Yemak gibi kolları da tarihte olduğu gibi bu gün de mevcudurlar. Güney Eftalit Karlıklarının esas kuvvetleri K. Toharistan sayılan Vahş, Kafirnihan ve Surhan Derya nehirleri arasında dağlık yerlerde yaşıyorlardı.

Karlıkları Çinliler hep "üç uruğ" olarak kaydederler. Fakat bu üç kabile hep aynı değildir. Küçük Toharistan'da VIII.yy'ın ilk yarısına üç kabile sıfatı ile Ançuyloşu, Kosoda ve Ho isminde kabileler zikredilmektedir (44). Karlıkların Çu havzasında ve Küçük Toharistan'da, Vaşgird (:Feyzâbâd) yakınlarındaki Küleng isminde başkentleri olmuştu (45). Burası Oğuz destanında, Çu havzasındaki yabguların karargâhı olarak çok defa zikredilmektedir (46). Hsüan Tsang dahi Küleng şehrini, budistleri az miktarda olan bir yer gibi tasvir etmekte ve Kiulang-na diye imlâ etmektedir (47). Küleng, Kaşgarî'ye göre "içinde ördek bulundurdukları havuz" manasına gelmekte idi (48). Vaşgird yanındaki Küleng'den Arap müellifleri de, meşhur sufî Şakik Belhî'nin, 810, da, burada" kâfir Türkler"le savaşta öldürülmüş olması dolayısı ile zikrederler (49). Şakik'in oğlu Ali el-Belhî bu savaşın ve babasının ölümüne dair verdiği malûmatta bu "kâfir Türk'ün", Halluhiye veya Harluhiye" gibi tesmiye etmiştir (50). Buna dair kayıtlar İstanbul'da Yeni Câmî Kütüphanesinde bulunmuştur. Bu tarihten sonra Karlık Cabguları Tuharistan'da görülmemektedir. Çu havzasındaki "Türkistan" Karlıklarının son "cabgu"ları bu tarihten altı sene sonra Abbasi emirlerinden Zurriyaseteyn tarafından 816 da mağlup edilerek Kimaklara, yâni Altaylara kaçmış olması dolayısıyla zikredilmiştir (51).

Karlıklar Türkistan'dan Tuharistan'a geçince kendileri ile birlikte Eftalit ismini alan akraba kabileler de arkalarından gelmişlerdir. İlaq, X.yy'da, şimdiki şimdiki Feyzâbâd'a yakın bir şehirdi (52). Bu gün dahi Feyzâbâd'ın üzerinde bulunduğu nehre İlaq Çayı denilir. Eski Çağaniyan'a akan Sarı Goy nehri üzerinde Çaş kasabası ve bu isimde bir geçit vardır (53). Herhalde Çaş (Şaş) da İlaq gibi Karlıklara yakın bir kabile olmuştur. Bunların bir kısmı da İlaqlarla birlikte Kuzey Toharistan'a gelmişti. Bu gün Feyzâbâd-Kafirnihan muntıkasında Karlıklar kendi isimleri ile, İllâqlar; Laqay ismi ile yarı göçebe bir hayat geçirmektedirler. Laqay ismi, İllâki'den gelmektedir. Bunlardan neş'et eden şahsiyetler "İllâqî, yahut sadece Laq ismini taşımışlardır. Buna misâl olarak Hoca Laq yahut Hoca

Îlâqî'yi vermemiz mümkündür. Karlık ve Lagaylar hâlâ savaşçı bir kabile olarak bilinmektedir. Güney Toharistan'da da Îlâqlar bulunmuştur. Bu ülkenin güneyindeki karlı dağlardan bir kısmına da Koh-î Îlâq denilmektedir. XI.yy'da tesbit edilmiş Semek Ayyarı destanı Eftalitler devrine ait olduğu aşikâr olan bazı teferruatı tazammun etmektedir. Buna göre Îlâqlar, Gur vilâyetinde bulunmuşlardı. Bunlardan Îlâq ve Tırak isminde iki kahraman ve İsficab Gur derebeği Gur Kohî'nin maiyetinde vazifeli idiler. Bu son isim İsficab yanındaki Atlığ şehrinin hükümdarlarına "Yenal" denildiği kaynaklarımızda kayıtlı olduğundan hikâyenin tarihi temeli olduğunu açıkça göstermektedir (55). Karlık ve Îlâqlar aynı Kafirnihan nehri havzasında Şakik el-Belhî'nin öldürülmesi hâdisesinden sonra da mevcudiyet göstermişlerdir. Karlıkların Buhara ve Fergana mıntıkasında yaşayanları XII.yy'da Karahanlılara muhalif ve Karahıtaylara taraftarlık ederek tarihte mühim rol oynamışlardı (56). Temür zamanında Tuharistan Karlıkları bu cihangirin ordusunda ayrı surette hezare yahut tümen teşkil etmişlerdi. (57) Hindistan'da Karlıklar Swat havzasında yaşamışlar, Çengiz ve oğulları ve Hind kölemenleri devirlerinde Mültan'da görülmüşlerdi. Babur ve oğulları devrinde Peşaver ile Mültan arasında "Hezare-î Karlık" ismi ile zikredilirler (58).

Burada Eftalit; Karlıkların, Hindliler ile İranlılara en yakın münasebette bulunmuş bir Türk unsurunun olduğunu belirten kayıtlardan bazılarını temas edilmelidir. Eftalitlerin oktan çok kılıç kullandıklarını Taberî kaydetmektedir (59). Karlıklarında cevherli kılıçları Doğu Avrupa'ya kadar yayılmıştı. Fakat Prof. Menges, böyle bir şeyin varid olmadığını ileri sürmesine rağmen, İran Edebiyatında "Halluh Kılıcı" nın malûm olduğunu belirtilmelidir (60). Çinliler, Eftalit devletinin Çin ile İran arasındaki tek mil sahayı kapsadığını belirtmişlerdir. İran şâirlerinin şiirlerinde ve İran destanında Halluhlara ait verilen malûmat-hakiki tarihe tam olarak uymaktadır. İbn Sina dahi, Orta Asya'yı kateden milletlerarası ticaret kervanı için "Halluh-Çin Kervanları" demiştir (61). Diğer İran edebî eserlerinde Halluh ve Keşmir güzellerinin Irak'ı istilâsı yahut Keşmir ve Halluh putlarının sunduğu eski şarap zikredilir (62). Şehnâme, Halluh, yahut Halluhistan demekle Toharistan ve Pamir gibi bölgeleri kastetmektedir (63). Fakat Halluh, Firdevsî'ye göre, Toharistan'dan, Belh'den, Taraz'a kadar uzanan memleket te sayılmaktadır (63). Ercasb'ın, Halluh'dan Belh'e geldiğinden bahsedilirken elbette Türkistan Halluh'u, yani Talas-Çu mıntıkası kastedilmiştir. Nasıl ki, Araplar Ceyhun'a kadar gelip Heyatıla'nın bizzat idare etmiş olduğu memleket mânâsı ile Maveraünnehri, "canib-î Haytal" tesmiye etmişlerdi (64). Esed-î Tusî, "ilkbahar olunca Belh'den Halluh'a gittiler" diye yazar. Bununla, yazlık için, Karlık hükümdarların Pamir'e, yahut Taraz tarafına, kuzey Halluhistan'a gittikleri ifade olunmuştur. Nasıl ki Halluhistan'dan Belh'e ve Tuharistan'a dönüşleri de zikrediliyor. Ahmed Tusî, Karlıkların "Halluh Türkistanı" tesmiye etmiştir. Yakubî ve İbn Rusta ise "Karlıkların Pamir'deki vatanlarını Türkistan tesmiye etmektedirler. Yani Hindukuşların sırtından kuzeyde Çu havzasını ve Ulutav

dağına kadar, batıda Aral Gölü ve Kandehar, Bust ve Gazne'ye, doğuda Pamir ve Issiköl'e kadar olan yerler Halluhistan, bilhassa bu sahanın dağlık yerleri Halluhistan'dır. Ayrıca Tuharistan, kuzey Tibet, Kaşgâr , Kükenor bunlara tabi yerlerdir (65) Türkistan Karlıklarının üç kabilesi 750'de Uygurlarla birleşerek Doğu Göktürk hakimiyetini sona erdirdi. Orta Tiyânşan'da kendi sülâlelerini kurdular. Çinliler Karlıkları bu münasebetle Ko-lo-lo diye tanırlar (66). Hebatıla Karlıkları ile Türkistan Karlıkları'nın münasebetlerinden pek bahsetmezler. Toharistan Karlıkları ise 562 yılında Göktürkler'in nüfuzuna, Batı Afganistan ise Sasanîlerin idaresine girmiş olduğundan, 760 yılına kadar geçen iki asır zarfında şimdiki Afganistan, bir Eftalit memleketi sayılmıştır.

—III—

Eftalitlerin bakiyesi olarak zikredilen ikinci kabile K e n g i n e yahut Kangine'lere gelince; Bunların Hind ve İran kaynaklarında olduğu gibi Oğuznâme'nin uygurcasında araba mânâsına gelen "Qanga" yahut "Kenga" ismini taşıyan ve merkezleri Peykend olan kavimden ibaret olduğu vazıhtır. Pamir Kırgızları kendi aralarında bu Kencine'lerin bakiyesi sıfatı ile buldukları anlaşılan bir kabileyi "Kengdi", yahut, "Kangdi" demekte olduklarından bu ismin aslı farsca Oğuznâme'de olduğu gibi "Keng" yahut "Kang" telâffuz olduğunu göstermektedir. Horezm'de yazılan fıkıh kitaplarında Merv ile Belh arasında yaşayan Türkmenler "arabacı" olmuşlardır. Aynı zamanda arabacılık ta yapmışlardır. İbn Hurdad Bih de kaydetmiştir. Bu isim "Kanglı" yahut "arabakeş" tâbirinin başka bir şeklinden ibaret görünüyor. Keng'den "Kenger", Kang'dan "Kangar" isimleri çıkmış olmaktadır. Rus âlimi S. Klashthorny'nin "Keng", "Kenger"'in Peçenek camiası başında gelen kabile olduğuna dair fikri de isabetlidir. Oğuz Destanında, Oğuz'un Önyasya seferleri dolayısıyla (70) Karlık ve Kalaçlarla birlikte Buhara ile Talas arasındaki ülkenin seknesi sıfatı ile bahis mevzuu edilen "Kang-ı", "Ken" ve "Kan" etnicum ile Kenc'in, Kang'ın, diminutive ile Kencik (Kencek), Kence ve çoğul olarak Kengit, "er" edatı ile Kenger, Kangar şekillerinde kabile ve "er" isimlerinde Orta Asya'da çok görülmektedir (71). Cengiz'den evvel Horezm ve Semerkand vilâyetleri Kanlıların elinde idi. "Kenecek" şekli bunların Hind sınırlarında bulunarak Hind kültürü tesiri altına düşeceklerine itlak olunmuştur. (72) Kümüçi ve Kencî Türklerinin ve diğer Eftalit ile Karlık'ların eşrafının Budist oldukları, şehir hayatında yerli İranlılara ve Hindilere temessül ettikleri halde, dağlarda göçebe hayatını muhafaza eden kütleleri, dillerini ve örflerini de muhafaza etmiş, şamanî kalmışlardır. Göçebeler, X.yy'da, Hudûd el-Âlem'de kaleme alındığı zaman bile azınlık idiler (73). Bu, hem Hsüan Tsang'da ve hem de Tibet kayıtlarınca da desteklenmektedir (74). Termiz-Çağaniyan-Şuman ve Huttelan arasındaki köylerde kalabalık olarak yaşayan Kumici ve Kencineler Temür'un zuhuru esnasında Barlas ve Tiyit emirleri arasındaki mücâdele esnâsında yine dil ve karakterleri itibarı ile Türk kalmışlardı. Bunlar arasında yaşayan Moğol kabileleri de tamamı ile Türkleşmişlerdi.